

İctimai birliklərin hüquqi statusunun əsası

Xarakterinə və təbiətinə görə sərbəst toplanmaq azadlığı ictimai-siyasi hüquqlar sırasına aiddir. Ona görə ki, sərbəst toplaşmaq siyasi məzmunlu tələblərin bildirilməsi ilə bağlıdır. Digər tərəfdən bu hüquqdan siyasi qüvvələr bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərmək məqsədilə istifadə edirlər. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 49-cu maddəsi bu hüququ təsbit edir.

Sərbəst toplaşmaq azadlığı dedikdə, şəxslərin dinc, silahsız yığılmaq, yığıncaqlar, mitinqlər, nümayişlər, küçə yürüşləri keçirmək, piketlər düzəltmək hüququ başa düşülür.

Sərbəst toplaşmaq azadlığı həyata keçirilərkən müvafiq dövlət orqanlarını qabaqcadan xəbərdar etmək lazımdır. Toplantının keçiriləcəyi yer müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının razılığı ilə müəyyən edilir.

Təhlükəsizlik və gündəlik iş rejiminin pozulması mülahizələrinə görə sərbəst toplaşmaq azadlığı məhdudlaşdırıla bilər. Bu hüququn həyata keçirilməsinin qayda və şərtləri «Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında» qanunla müəyyən edilir.

Məlumat azadlığı ictimai-siyasi hüquqlar sırasına daxil olan hüquqdur. Belə ki, məlumat azadlığı informasiya azadlığı deməkdir. İnformasiyanın vasitəsilə isə dövlətin idarə olunması düzgün proqnozlaşdırılır, sosial-siyasi proseslərin istiqaməti dəyişdirilir, cəmiyyətdəki siyasi qüvvələrə və dövlətə təsir göstərilir, geniş əhali kütləsi idarə olunur. Məhz bu səbəbdən müasir dövrdə məlumat azadlığı vətəndaşların əsas siyasi hüquqlarından birinə çevrilməkdədir. Konstitusiyanın 50-ci maddəsi məhz bu siyasi hüququ təsbit edir.

İnformasiya (məlumat) azadlığı dedikdə, şəxsin istədiyi informasiyanı (məlumatı) qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq hüququ başa düşülür. İnformasiya (məlumat) azadlığının həyata keçirilməsinin qaydası «Məlumat azadlığı haqqında» qanunla (1998) müəyyən edilir.

Cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatında iştirak etmək hüququ ictimai-siyasi hüquqlar sırasına daxildir. Bu hüquq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 54-cü maddəsində müəyyən edilmişdir: Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatında maneəsiz olaraq iştirak etmək hüququ vardır.

Göstərilən hüquq şəxsin siyasi fəaliyyətlə məşğul olması ilə bağlıdır. Hər bir vətəndaşın hüququ var ki, istədiyi vaxt siyasi fəaliyyətlə məşğul olsun. Bu cür

fəaliyyətin özü vətəndaşın cəmiyyətin və dövlətin həyatında iştirak etməsini ifadə edir. Cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatı dövlət hakimiyyəti ilə siyasi qüvvələr arasında münasibət, ictimai-siyasi proseslərin baş verməsi, habelə siyasi qüvvələrin qanuni və sivil yolla hakimiyyət uğrunda mübarizə aparması məsələsidir.

Cəmiyyətin siyasi həyatında iştirak etmək hüququ dedikdə, vətəndaşın sosial-siyasi qurumlarda (siyasi partiyalarda, təşkilatlarda və s.) iştirak etmək hüququ başa düşülür. Dövlətin siyasi həyatında iştirak etmək hüququ isə vətəndaşın kənardan dövlət orqanlarına siyasi-ictimai xarakterli təsir etmək imkanı deməkdir.

Cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatında vətəndaşlar müxtəlif formalarda iştirak edirlər. Həmin formalara aiddir:

- siyasi partiya və təşkilatların proqramlarını (nəzəri konsepsiyalarını) hazırlamaq;
- referendumda (ümumxalq səsverməsində), seçkilərdə, sorğularda iştirak etmək;
- siyasi məsələlər barədə ideya və nəzəriyyələr yaratmaq;
- öz siyasi baxışlarını formalaşdırmaq, bu baxışları və başqa şəxslərin baxışlarını təbliğ etmək, habelə öz siyasi baxışlarını müdafiə etmək, bu məqsədlə kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə etmək və s.

Bəzi hallarda siyasi həyatda iştirak etmək hüququ məhdudlaşır. Söhbət bəzi vəzifəli şəxslərin (hakimlərin, polislərin, prokurorluq orqanları işçilərinin, hərbi qulluqçuların və s.) siyasi partiyalara üzv olmasının və onların hər hansı siyasi həyata qarışmasının dövlət tərəfindən qadağan edilməsindən gedir. Bununla həmin vəzifəli şəxslərin siyasi həyatda iştirak hüququ məhdudlaşır.

Dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ əsas ictimai-siyasi hüquqlardan biridir. Bu hüquq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 55-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin hüquq Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarına öz dövlətinin idarə olunmasında iştirak etmək imkanı verir.

Vətəndaşlar dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququnu üç vasitə və yolla həyata keçirirlər:

- bilavasitə yolla;
- nümayəndələr vasitəsilə;
- dövlət qulluğuna girmək yolu ilə.

Bilavasitə yolun mahiyyəti vətəndaşların referendumda (nınumxalq səsvermədə) iştirak etməsindən ibarətdir. Bu yolla vətəndaşlar dövlət və ictimai həyatın ən vacib məsələlərini həll etmək üçün səsvermədə iştirak edirlər.

Dövlətin idarə olunmasında vətəndaşlar nümayəndələr vasitəsilə də iştirak edə bilirlər. Nümayəndələr dedikdə, respublika vətəndaşlarının seçki hüququ əsasında səsvermə yolu ilə seçdiyi şəxslər başa düşülür. Söhbət prezidentdən və deputatlardan gedir. Onlar vətəndaşlardan səlahiyyət və mandat alan şəxslərdir. Vətəndaşlar da məhz onların vasitəsilə dövlətin idarə olunmasında iştirak edirlər.

Dövlət qulluğuna girmək yolunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, vətəndaşlar dövlət orqanlarında xidmət etməklə dövlətin idarə olunmasında iştirak edirlər. Həmin vətəndaşlar dövlət qulluqçuları adlanır. Dövlətin məqsəd və funksiyalarının həyata keçirilməsi sahəsində dövlət qulluqçularının öz vəzifə səlahiyyətlərini yerinə yetirməsinə dövlət qulluğu deyilir. Dövlət qulluqçusuna bunun əvəzində dövlət büdcəsi vəsaitindən maaş verilir.

İctimai-siyasi hüquqlar arasında seçki hüququ mühüm və əsas yer tutur. Ona görə ki, vətəndaşların cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatında, dövlətin idarə olunmasında iştirak etməsi, siyasi sistemin formalaşması, dövlət orqanlarının legitimliyi kimi vacib məsələlərin həlli məhz bu hüquqdan asılıdır. Bunu nəzərə alaraq Konstitusiyanın 56-cı maddəsi vətəndaşların seçki hüququnu təsbit edir.

Seçki hüququ özündə üç əsas və başlıca məsələni əhatə edir:

- Vətəndaşlarının referendumda iştirak etmək hüququnu;
- Vətəndaşlarının dövlət orqanlarına seçmək hüququnu (vətəndaşların seçmək hüququ);
- Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının seçilmək hüququnu (vətəndaşların seçilmək hüququ).

Referendumda (ümumxalq səsverməsində) iştirak etmək-lə vətəndaşlar dövlət və ictimai həyatın ən mühüm və vacib məsələləri barəsində öz iradələrini bildirirlər. Bununla onlar seçki hüququnu həyata keçirirlər. Referendumda iştirak etmək sözün həqiqi mənasında seçki hüququnu həyata keçirmək deməkdir.

Vətəndaşların seçmək hüququ dedikdə, onların prezident seçkilərində, Milli Məclisə seçkilərdə iştirak etmək və öz namizədinə səs vermək hüququ başa düşülür. Söhbət vətəndaşların dövlət orqanlarına seçmək hüququndan gedir. Vətəndaşlar yerli özünüidarə orqanlarına seçkilərdə də iştirak edə bilirlər.